

OPPTRAPPINGSPLAN FOR NORSK JORDBRUK:

Nødvendig investering i trygg
norsk matproduksjon!

Norsk Bonde-
og Småbrukarlag

Utgitt av Norsk Bonde- og Småbrukarlag, oktober 2023

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er en partipolitisk uavhengig organisasjon som arbeider for å bedre jordbrukets økonomiske og sosiale rammebetingelser, blant annet gjennom de årlige jordbruksforhandlingene og et aktivt arbeid overfor det politiske miljøet på Stortinget.

Økt matproduksjon, næringsutvikling, lokal foredling, god dyrevelferd og levende kulturlandskap er viktige saker for organisasjonen. Grunnlaget for driften av organisasjonen er medlemskontingent. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har om lag 6.500 medlemmer.

smabrukarlaget.no/bli-medlem

Forord

Den viktigste oppgaven til norsk jordbruk er å produsere norsk mat på norske ressurser. Samtidig bidrar jordbruket til en rekke samfunns-goder: beredskap, matsikkerhet, bosetting, næringslivsutvikling, biologisk mangfold, ivaretagelse av kulturlandskapet og ivaretagelse av kultur- og naturverdier. For at samfunnet skal nå sine mål med jordbruket, er et korrekt tallgrunnlag til jordbruksforhandlingene en forutsetning.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ønsker å bidra til regjeringen Støres målsettinger i Hurdalsplattformen og Stortingets vedtatte mål for jordbruket. I dette dokumentet presenterer vi et forslag til en opptrappingsplan for jordbruket, herunder hvilke forutsetninger som foreligger, kostnadsanslag og politiske virkemidler for gjennomføring. Dokumentet tar for seg problemstillinger knyttet til opptrapping og jamstilling av jordbruket, hvilke valg som må tas og hvor dette fører næringa.

Opptrappingsplanen er et dynamisk dokument. Dokumentet vil revideres jevnlig.

Oslo, 31.10.23

Innholdsfortegnelse

1.	Sammendrag.....	1-4
2.	Innledning og bakgrunn	2-5
2.1.	Hvorfor opptrappingsplan?.....	2-5
2.2.	Erfaringer fra opptrappingsvedtaket i 1975	2-6
2.3.	Forutsetninger for en opptrappingsplan	2-7
2.3.1.	Økonomisk og sosial jamstilling.....	2-7
2.3.2.	Økt selvforsyning.....	2-8
2.3.3.	Helhetlig bærekraft	2-8
2.3.4.	Tiltak mot overproduksjon	2-8
3.	Kostnadsanslag for opptrapping av jordbruket.....	3-10
3.1.	Markedssituasjon og prispåslag	3-10
3.2.	Forutsetninger for kostnadsanslag	3-10
4.	Investeringsbehov.....	4-12
4.1.	Sammenligning av kapitalkostnader	4-13
4.2.	Eksempel: økonomiske utslag referansebruk 1 – 33 årskyr melk.....	4-14
5.	Inntektsnivå som forutsetning for forhandlinger	5-17
5.1.	Modifisert Totalkalkyle	5-17
5.2.	Forutsetninger for Modifisert Totalkalkyle	5-18
6.	Produksjonsregulering	6-19
6.1.	Storfe	6-19
6.1.1.	Markedsregulators rolle og markedsdekning av storfe	6-19
6.1.2.	Produksjonsregulering storfe.....	6-20
6.2.	Svin	6-21
6.2.1.	Smågrisproduksjon	6-21
6.2.2.	Noteringspris	6-21
6.3.	Sau	6-22
6.4.	Egg	6-23
6.5.	Jord	6-23
7.	Samfunnmessige fordeler ved økonomisk jamstilling	7-25
7.1.	Totalberedskap	7-25
7.2.	Matsikkerhet	7-25
7.3.	Flere bruk drift	7-25
7.4.	Bosetting og verdiskaping i distriktene	7-26
7.5.	Folkehelse	7-26

7.6.	Matsvinn.....	7-26
8.	Øvrige politiske virkemidler	8-27
8.1.	Teigbasert arealtilskudd.....	8-27
8.2.	Avvikling av telledato.....	8-29
8.3.	Kvalitetstilskuddet storfekjøtt.....	8-30
8.4.	IBU-midlene	8-30
8.5.	Særordninger i jordbruket	8-31
9.	Konklusjon.....	9-32

1. Sammendrag

I dette dokumentet beskriver vi hvordan den norske jordbruker kan få betaling for sitt arbeide og sosial sikkerhet, på linje med resten av samfunnet.

Regjeringens styringsdokument, Hurdalsplattformen, har svært tydelige målsettinger for norsk jordbruk. Inntektsgapet mellom bønder og andre i samfunnet skal tettes (jamstilling), selvforsyningen basert på norske ressurser skal økes til 50% (en betydelig økning), en forpliktende opptrappingsplan for jordbruket skal legges fram og vedtas, og importvernet skal sikres ved bruk av prosent- eller kronetoll basert på hva som gir best vern.

Opptrappingsplanen til Norsk Bonde- og Småbrukarlag er basert på et faglig riktig tallgrunnlag som måler inntekt på nivå. Den legger til rette for selvforsyning på 50% jamfør selvforsyningsplanen publisert 10.10.23, basert på norske ressurser. Planen lanserer forslag som vil hindre overproduksjon. Økt lønnsomhet fører mer penger ut av næringa til passive eiere. Planen peker på hvor det kan bli utfordringer mht. importvernet. I tillegg tar den for seg viktige elementer som investeringer, sonopolitikk, og markedsutvikling.

- Rettferdighetsprinsipp. Jamstilling handler om at matprodusenter skal ha et arbeidsvederlag lik snittet av lønnsinntakere pr årsverk. Dette er nødvendig for rekruttering, fremtidstro, og et jordbruk over hele landet som leverer på samfunnsoppdraget selvforsyning.
- Politikk virker. Førrige opptrappingsplan fra 1975 gav store ringvirkninger, og førte til store investeringer i infrastrukturen i norsk jordbruk. Mye av denne infrastrukturen har i dag et stort behov for oppgradering og vi har ingen tid å miste for å ruste opp jordbruksproduksjonen.
- Produksjonsregulering er en nødvendighet for å lykkes. Det vil være umulig å opprettholde et godt inntektsnivå med hovedinntekt fra markedet dersom regulering av produksjon gjøres ved å holde bondens priser lave. Politikken må innrettes slik at det stimuleres til bruk av norske ressurser og mindre import.
- Gjennomføring av opptrappingsplan vil styrke norsk beredskap.
- For at jordbruket skal kunne hente ut økte inntekter i markedet, er man avhengig av at den delen av krone-/prosenttoll som til enhver tid gir best mulig tollvern, blir brukt.
- Selvforsyning basert på norske ressurser opp til 50 prosent er fullt mulig, men da må det legges til rette for god bruk av den største ressursen vi har i norsk jordbruk: norsk jord.
- Bondens arbeidsvederlag skal måles og ikke vedtas. Det er umulig å kontrollere om politikken man vedtar virker, dersom man ikke måler snittnivået i næringa korrekt.

2. Innledning og bakgrunn

Ifølge Hurdalsplattformen, skal regjeringen i sin periode «Leggje fram og gjennomføre ein opptappingsplan for trygg matproduksjon på norske ressursar og setje eit mål for sjølvforsyningsgrad av norske jordbruksmatvarer, korrigert for import av fôrråvarer, på 50 prosent».

Vi er nå halvveis i regjeringsperioden, og det er to år siden regjeringen fattet vedtaket. Likevel er ikke opptappingsplan eller plan for selvforsyning lagt frem. Et nytt og faglig korrekt tallgrunnlag er heller ikke lagt frem eller vedtatt.

For at samfunnet skal nå sine mål med jordbruket, er riktig tallgrunnlag en forutsetning. Dette er tydelig belyst i NOU 2022:14 (Inntektsutvalgets rapport) og i rapporten *Kapitalkostnader i Totalkalkylen for jordbruket*¹ av Menon Economics. Rapporten ble publisert i september 2023 og er bestilt av Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at en opptappingsplan, inkludert et nytt faglig korrekt tallgrunnlag, må være på plass før Budsjettnemnda for jordbruket begynner sine forberedelser til jordbruksforhandlingene i 2024.

2.1. Hvorfor opptappingsplan?

Stadig flere bønder gir opp. Økonomien i jordbruket har vært vedvarende svak over lang tid, samtidig som arbeidsbelastningen er høy. De siste tyve årene har arbeid i stadig større grad blitt erstattet med kapital, og i 2022 hadde jordbrukssektoren 78 mrd kroner i gjeld og 66,7 mrd kroner i investert egenkapital. Samtidig er det et enormt investeringsbehov i jordbruket. Nødvendige oppgraderinger på fjøs og maskinpark krever tilgjengelige midler, og stadig nye krav fra myndighetene pålegger bøndene å gjennomføre endringer i sin infrastruktur. Dette har også en kostnad.

Norge er et av landene i verden med lavest selvforsyningsgrad. Vi importerer om lag 60 prosent av maten vi spiser. Dette gjør oss sårbare i krisetid, og i en ny rapport kritiserer Riksrevisjonen regjeringens arbeid på dette området:

«Det er **kritikkverdig** at arealressursene i jordbruket ikke forvaltes på en fullt ut bærekraftig måte, blant annet ved at betydelige jordbruksarealer av god kvalitet omdisponeres og bygges ned. Det **er ikke tilfredsstillende** at Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet i dagens norske matvareberedskap ikke har gjort bedre forberedelser dersom det skulle oppstå vesentlig svikt i tilgangen på mat eller fôr.»

Både Totalberedskapskommisjonen og Stortingsmelding 26 (2022-23) *Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn* om klimatilpasning, legger vekt på viktigheten av å produsere mest mulig mat på norske ressurser. Denne produksjonen må være spredt over hele landet og ta i bruk utmarksressursene.

¹ Menon Economics (2023). *Kapitalkostnader i Totalkalkylen for jordbruket*. <https://www.menon.no/wp-content/uploads/2023-114-Kapitalkostnader-i-totalalkylen-for-jordbruket.pdf>

En forutsetning for å styrke norsk matproduksjon og sikre et spredt og mangfoldig jordbruk, er en styrking av økonomien i jordbruket. Dette krever et nytt tallgrunnlag som tar hensyn til investeringsstrukturen og -behovet i jordbruket som sektor, samt en opptrappingsplan for å sikre økonomisk og sosial jamstilling for bonden på lik linje med ordinære lønsmottakere.

2.2. Erfaringer fra opptrappingsvedtaket i 1975

1. desember 1975 vedtok Stortinget at inntekten i jordbruket og industrien skulle jamstilles i løpet av tre avtaleperioder, eller seks år. Vedtaket var ifølge Berge Furre som var sentral i den politiske prosessen, «*spesielt på fleire måtar: det vart til i Stortinget utan utgreiingar eller førebuingar på regjeringsplan, og det var ikkje kalkulert kva det ville kosta*».

I etterkant av opptrappingsvedtaket, økte inntektene i jordbruket. Inntektsevne pr årsverk i jordbruket som prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn var på nesten 90 prosent i årene etter vedtaket, før inntekten igjen falt fra 80-tallet og utover². I samme periode ble det investert i ny infrastruktur og produksjonen økte.

Det var ikke iverksatt tiltak for produksjonsregulering i sammenheng med opptrappingsvedtaket. En konsekvens ble dermed overproduksjon av flere jordbruksvarer. Overproduksjon er verken bra for samfunnet (overskudd av varer i markedet) eller for bonden (overskudd av varer påvirker pris per enhet). En ny opptrappingsplan må derfor ta hensyn til dette, og inkludere tiltak for å forhindre overproduksjon.

Politikk virker, også i jordbruket. I perioden 1918 til 1991 var det tilskudd for nydyrking. Jordbruksarealet i samme periode var relativt stabilt på cirka 10 millioner dekar fra 1918 til 2001, til tross for nedbygging av matjord til samferdsel, boligbygging mm. Dette er oppnådd gjennom en nydyrking på 4,45 millioner dekar, som bidro til en netto økning på 0,49 millioner dekar. I samme tidsrom økte fulldyrket areal med 1,73 millioner dekar. Det ble grøftet 3,7 millioner dekar fra 1918 til 2001. I dag grøftes det for lite til å dekke vedlikeholdsbehovet i jordbruket. Dette er eksempler på hvordan innretning av tilskuddene og målrettet virkemiddelbruk gir resultater i jordbrukspolitikken.

Svært mye av infrastrukturen i jordbruket stammer fra forrige vedtak om opptrapping av økonomien i næringa fra 1975. Denne infrastrukturen er fortsatt i bruk, men mye er utslitt og har behov for oppgraderinger (les mer om investeringsbehovet i kapittel 4). Norsk jordbruk trenger en omfattende oppbygging for at vi skal kunne produsere trygg mat i fremtiden.

Det er andre mål og behov som må løses med en ny opptrapping enn den som skjedde i 1975. Likevel er det grunnleggende å ta med seg erfaringene fra tidligere, slik at den nye opptrappingen blir så vellykket som mulig. Skal en opptrapping forbli vellykket, må politiske virkemidler følges opp og iverksettes med sterk målstyring og ærlighet. Da er felles virkelighetsforståelse og rett tallgrunnlag for beregning av bondens inntekt fundamentet for suksess.

Politikk fungerer, men den må være ærlig og baseres på rett tallgrunnlag. Vi har et solidarisk ansvar for å ta et større ansvar for mat til egen befolkning.

² Vegglund, Frode (2000). *Landbruk, makt og internasjonalisering: Politikk og forvaltning i norsk landbruk 1975-2000*: https://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapporter/rapp1999_old/rapport22c.html

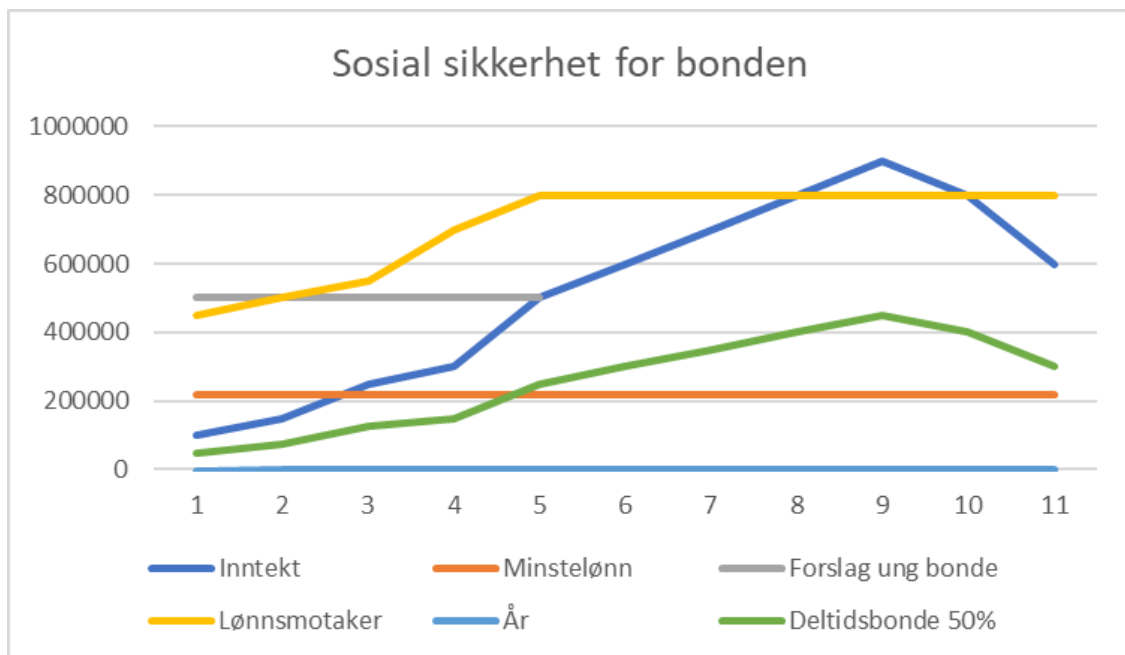
2.3. Forutsetninger for en opptrappingsplan

2.3.1. Økonomisk og sosial jamstilling

Målet med en opptrappingsplan er økonomisk og sosial jamstilling av bonden. Jamstilling betyr at den norske bonden skal ha et arbeidsvederlag pr årsverk på linje med snittet av norske lønsmottakere. Inntekter (tilskudd og priser) minus utgifter (inkludert kapitalavkastning) danner utgjør for arbeidsvederlag.

En opptrappingsplan må ha mål om sosial sikkerhet for alle bønder. Det holder ikke at gjennomsnitt av jordbruket er økonomisk jamstilt, dersom minoritetsgruppene i jordbruket (unge og kvinner) synes det er utrygt å gå inn i en næring med stor personlig risiko.

Det er svært vanlig at unge bønder har inntekt ned mot 1G de første driftsårene og dermed ikke opparbeider seg sykepengegrunnlag. Derfor er de også en spesielt sårbar gruppe. **Et tiltak for å redusere personlig risiko ved oppstart, er at unge bønder får sykepengegrunnlag og pensjonspoeng opp til 5G.** Dette er tiltak som kan redusere økonomisk risiko ved sykdom, og som bidrar til en trygg alderdom for bonden.

Figur 1: Sosial sikkerhet for bonden.

Figur 1 viser hvordan sykepengegrunnlag og pensjonspoeng de første årene slik foreslått over kan bidra til å vesentlig bedre den sosiale sikkerheten for unge bønder. Den grå linjen representerer det tenkte nivået på 5G for et årsverk i sosial sikkerhet. Man kan tenke seg at denne ytelsen blir tilpasset størrelsen på gårdsdriften. Hvis man som den grønne grafen har 0,5 årsverk, er det naturlig at man blir kompensert med differansen mellom opptjent inntekt og opp til 2,5G. Hvis man har ett årsverk, bør man ha 5G. Denne problematikken er ikke løst selv om jordbruket blir økonomisk jamstilt i gjennomsnitt, fordi de etablerte bøndene alltid vil ligge med høyere inntekter enn nyoppstartede.

2.3.2. Økt selvforsyning

I 2023 passerte Norge 5,5 millioner innbyggere. Befolkningsvekst i kombinasjon med at bønder slutter, vil på sikt føre til redusert selvforsyning. Dette er konsekvensen av dagens politikk.

Der man i 1975 satte som mål at man skulle jamstilles på et alminnelig rasjonelt drevet bruk, er det i dag en avtakende mulig effektiviseringsgevinst å hente ut. Når man doblet fra 6 til 12 kuer i snitt i 1970 årene, vil en dobling i dag føre til at et melkebruk vil være på 60 kuer. Det betyr at nesten ingen jordbrukere eier storparten av jorda de driver. Da blir vi et leilendingsjordbruk med få eller ingen effektiviseringsmuligheter fordi jorda ligger der den ligger og den fysiske transporten av fôr og gjødsel gjør det lite rasjonelt, miljøvennlig og ulønnsomt.

Økt selvforsyning betyr økt bruk av jord i Norge. Det må stimuleres økt produksjon av korn, grønnsaker, poteter, frukt, bær og proteinvekster, samt til økt grovfôrproduksjon og til bruk av inn- og utmarksbeite. For å sikre lønnsomhet ved bruk av norskprodusert grovfôr, må prisnedskrivningstilskuddet til kraftfôr reduseres. Samtidig må det stimuleres til å ta i bruk mer jord til produksjon, særlig i marginale områder. Slike tiltak må gis tilskudd gjennom jordbruksavtalen, men systemene rundt (for eksempel mottak og distribusjon) må også gjennomgås.

En forutsetning for at tiltakene i opptrappingsplanen kan gjennomføres er at infrastrukturene og systemene som er nødvendig for økt selvforsyning kommer på plass. Opptrapping av bondens inntekt må sees i sammenheng med målet om økt sjølforsyning, og tiltak og virkemidler må bidra til begge målsettingene. Dette dokumentet må sees i sammenheng med rapporten *Plan for 50% sjølforsyning innen 2026*³ som ble lagt frem av Norsk Bonde- og Småbrukarlag oktober 2023.

2.3.3. Helhetlig bærekraft

Bærekraft handler om å veie en rekke miljømessige, sosiale og økonomiske forhold opp mot hverandre. Dette hadde vært enkelt om alle hensyn trakk i samme retning, men dessverre er det flere målkonflikter som må håndteres. Som Miljødirektoratet har beregnet⁴, vil 10 000 bruk gå ut av drift dersom nordmenn spiser rødt kjøtt i tråd med de nye nordiske kostholdsrådene. Dette vil redusere klimagassutslippene fra norsk jordbrukssektor, og dersom folk erstatter kjøttet med norsk plantekost kan det øke sjølforsyningsgraden. Men det vil være svært negativt for andre bærekrafthensyn, gjøre norsk matproduksjon mer sårbart i møte med klimaendringer og svekke norsk jordbruks bidrag til totalberedskapen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener derfor at et grunnleggende prinsipp for bærekraftig jordbruk og matproduksjon er at alle land har plikt og rett til å sikre matforsyningen for sin befolkning gjennom best mulig bruk av arealressursene, lokale kretsløp og lokalt eierskap. For å sikre nok mat i verden er vi avhengig av at også mindre effektive jordbruksarealer er i drift. Da må vi akseptere et visst nivå av biologiske klimagassutslipp. Hensynet til helhetlig bærekraft i jordbruket må ivaretas i prosessen med opptrapping av bondens inntekt. I løpet av 2024 vil Norsk Bonde- og Småbrukarlag legge frem en plan om helhetlig bærekraftig jordbruk.

2.3.4. Tiltak mot overproduksjon

Ved økning i pris per produserte enhet *uten* regulering av produksjon eller markedsmessige forhold, vil konsekvensen være overproduksjon.

³ Norsk Bonde- og Småbrukarlag (2023). *Plan for 50% sjølforsyning innen 2026*.

<https://www.smabrukarlaget.no/media/hwtpn54w/50-prosent-sjoelforsyning-innen-2026-ferdig-versjon.pdf>

⁴ <https://www.miljodirektoratet.no/klimatiltak-i-norge-mot-2030>

Langvarig overproduksjon er uetisk, og dårlig ressurs- og miljøpolitikk. Det må ved økonomisk opptrapping stimuleres til en produksjon og et konsum som hovedsakelig er basert på norsk jordbruksareal, samtidig som man har konkrete proaktive produksjonsregulerende verktøy. Om politikken innrettes riktig, vil ikke overproduksjon være et problem. Dette er et sentralt element ved opptrapping av økonomien i jordbruket, og er i dette dokumentet behandlet i kapittel 8.

3. Kostnadsanslag for opptrapping av jordbruket

3.1. Markedssituasjon og prispåslag

Etter en stor kostnadsøkning i jordbruket og relativt liten økning i priser på jordbrukets varer, ser vi i de to siste jordbruksavtalene at markedsandelen av jordbrukets inntekt har gått nedover. For jordbruket er det ikke avgjørende om inntekter kommer fra pris i marked eller via overføringer. Det avgjørende er at jordbruket blir jamstilt, uavhengig av hvilken finansiering avtalepartene velger. Stortinget og regjeringen har derimot uttalt at to tredjedeler av inntektene skal komme fra markedet.

Økt pris på jordbruksvarer i butikk, gjennom økte priser til bonden og prispåslag gjennom verdikjeden, kan føre til redusert salgsvolum. Prispåslaget i butikk de siste fem årene tilsvarer prisutvikling for bonden de siste 100 årene. Dersom målet om markedsandel på to tredjedeler skal bestå, må fordeling av matens økonomiske verdi i større grad tilfalle bonden.

For å hensynta ønsket om at andel av inntektsvekst skal tas ut i markedet, er målpriser i eksempelet under økt. Økningen er en demonstrasjon av behovet i næringa, og tar ikke hensyn til AMS-støttens tak i WTO-regelverket på 11,4 mrd kroner. Ved gjennomføring av markedsrettede tiltak for prisøkning til bonden, vil en produksjon i «gul boks» måtte tas ut. Dette behandles i forkant av jordbruksforhandlingene 2024 i en egen arbeidsgruppe nedsatt av avtalepartene.

3.2. Forutsetninger for kostnadsanslag

Opptrapping av jordbrukets inntekter har en kostnad. For å illustrere denne kostnaden, er et beregningsanslag vedlagt i tabell 1. Tabellen er basert på et eget regneark, som gir mulighet for å synliggjøre behovet for overføringer fra statsbudsjettet med utgangspunkt i at jordbruket skal være jamstilt. Blant annet kan det legges inn priser næringa mener det er mulig å ta ut, og deretter få opp behovet for overføringer, tollgrep og endringer i AMS-støtten (gul boks). I tabell 1 er en rekke forutsetninger lagt til grunn:

- Totalsummen (sum ved jamstilt jordbruk med dagens kostnadsbilde) for et jamstilt jordbruk vil endre seg med kostnadsbildet og må oppdateres årlig.
- Pristilskudd ligger inne som del av markedsinntekter for at bondens pris skal være gjennkjennelig.
- Volum er hentet fra Totalkalkylen for JF 2023.
- Priser er hentet fra Totalkalkylen for JF 2023.
- Tilskudd er hentet fra sluttprotokoll for jordbruksoppgjøret.
- Varer som belaster gul boks i WTO er lagt inn for å se konsekvensen av pris og volumendring.
- Regnearket er dynamisk, alle verdier i tabellen kan endres for å se ulike effekter.
- Pristilskudd er pr produsert enhet vil endres dersom volum endres. Dette kan oppdateres ved nye utgivelser av totalkalkylen.

Regnearket vil til enhver tid vise hva som *mangler* for at den norske bonden skal være jamstilt. En forutsetning er imidlertid at inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper er kjent og at det budsjetteres for kostnader (inkludert avkastning til kapital). Menon Economics demonstrerer disse forutsetningene i sin rapport, og dette er lagt til grunn i dette dokumentet.

Regnearket slik det fremstår i denne planen må ses på som et eksempel. Det viser de faktiske volumer og priser som tas ut i markedet. I tillegg til en kolonne (balansert prisnivå) som er justert i forhold til hva en ser for seg å ta ut på pris, og en kolonne som viser hvilken belastning dette vil

få på Gul boks i WTO. Hensikten med dette er at når en har definert hva inntektsgapet mellom jordbruket og gjennomsnittslønn i samfunnet er, vil dette kunne belyse valgmulighetene mellom pris og tilskudd.

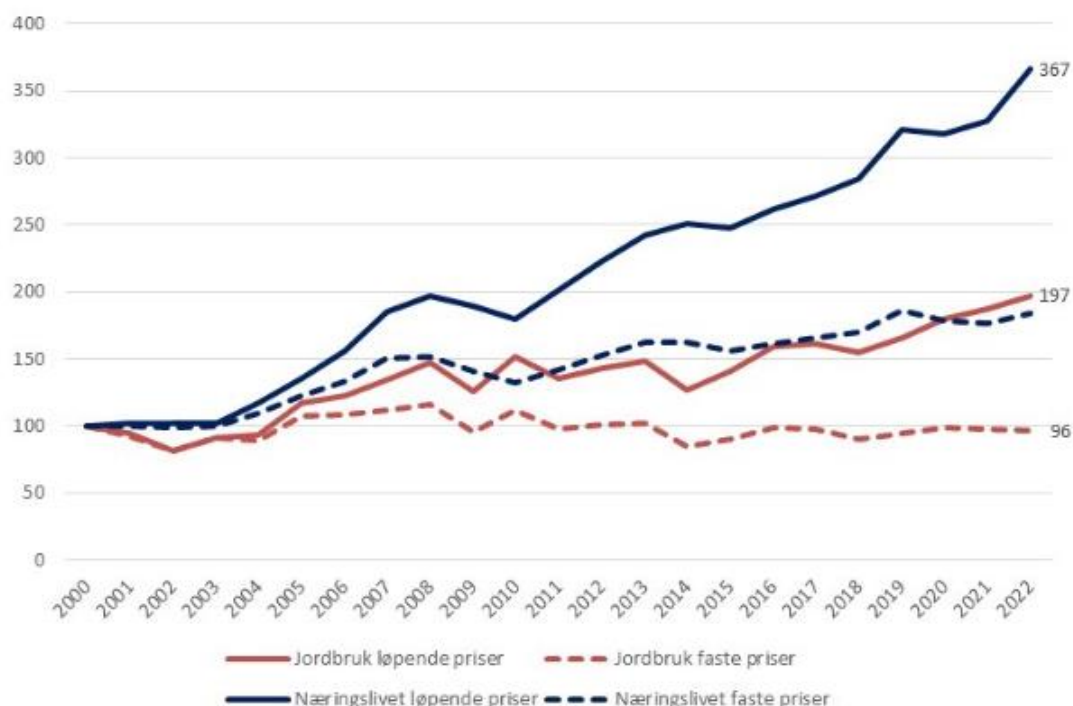
Prisen for jordbruk i hele landet							
Gjennom priser og tilskudd							
	Volum	Pris i dag Verdi		Balanert prisnivå		Målpriser	Belastning Gul boks
		Pris	Verdi	Pris	Verdi	WTO (AMS)	
Storfe	86 330	66,19	5 714	80,0	6 906		
Sau/lam	23 260	54,25	1 262	80,0	1 861		197 700
Egg	74 093	20,28	1 503	27,0	2 001		
Gris	130 322	37,55	4 894	45,0	5 864		
Fjørfe	116 414	27,72	3 227	37,0	4 307		
Mjølk	1 385 074	6,0925	8 439	7,0	9 696	5,31	7 354 743
Mathvete	187 000	4,728	884	6,0	1 122	5,295	990 165
Forhsvete	62 000	3,96	246	5,5	341	4,785	296 670
Bygg	604 300	4,0462	2 445	5,5	3 324	4,765	2 879 490
Havre	271 000	3,9121	1 060	5,3	1 436	4,695	1 272 345
Matrug	16 000	4,22	68	5,7	91	4,695	75 120
Førrug	22 000	3,9231	86	4,5	99	3,525	77 550
Oljefrø	13 000	6,38	83	7,0	91	5,705	74 165
Potet	263 176	4,2186	1 110	6,5	1 711		
Sum Grønnsaker (5.3 totalalkylen)	215 000	18,63	4 005	20,0	4 300		
Sum Frukt (5.3 totalalkylen)	18 269	17,35	317	20,0	365		
Sum Hagebær (5.3 totalalkylen)	8 637	71,87	621	20,0	173		
Sum Blomster (5.3 totalalkylen)	151 000	8,54	1 290	10,0	1 510		
Totalt (marked inkl. pristilskudd)			37 252		45 198		13 217 947
Behov overføringer (uten pristilskudd)			21 175		35 368		
Sum inntekter og overføringer			58 427		80 566		
Under/over Gul Boks ramme 11 449 000							- 1 768 947
Behov overføringer ved jamstilling			21 175		8 391		
Inntekter i alt 2023 (Hentet fra totalalkylen 2023)					59 966		
Direkte tilskudd					16 139		
Pristilskudd overslagsbevilgning					5 802		
Velferdsordninger					1 915	23 856	
Markedstiltak					341		
Utviklingstiltak					347		
Tilskudd ved avlingssvikt					102		
LUF					2 331	3 121	
Sum tilskudd					26 977		
Markedsinntekter (differanse mellom inntekter i alt og tilskudd) i sluttprotokollen f					38 791		
Jamstillingsbehov (Utrekna gap basert på menonrapport)					20 600		
Sum ved jamstilt jordbruk ved dagens kostnadsbilde					80 566		

Tabell 1: Eksempel på fordeling pris i marked og overføringer (tilskudd) for å oppnå jamstilling av bondens inntekt. Beregnet kostnad for jamstilling er 20,6 mrd kroner (basert på tall fra Menonrapporten).

4. Investeringsbehov

Jordbrukets voldsomme endring fra å være en arbeidsintensiv næring til å være kapitalintensiv, betyr at det kreves store investeringer over tid. Samtidig viser utviklingen at investeringstakten har gått ned sett opp mot reelt behov, til tross for at den burde øke.

Figur 4 Realinvesteringer i jordbruket og næringslivet samlet, målt i faste og løpende priser (SSB tabell 09181)

Figur 2: Realinvesteringer i jordbruket og næringslivet samlet, målt i faste og løpende priser. Figuren er tatt fra Kapitalkostnader i Totalkalkylen for jordbruket (Menon Economics). Kilde: Menon Economics, SSB.

Ved å ta utgangspunkt i år 2000 finner vi investeringer i jordbruket: 5678 mill kroner. Fram mot 2022 har den faste prisutviklingen ført til en nedgang på 4% til 5451 mill kroner med kroneverdien fra år 2000.

Den løpende prisutviklingen viser 97% oppgang fra 2000 til 2022, til 11 211 millioner kroner. Dette viser at jordbruket investerer 5670 millioner kroner for lite per år, for å opprettholde investeringstakten fra 2000. Dette er dramatisk da jordbruket er ytterligere intensivert og kapitalisert de siste 23 årene, og slik sett burde investeringstakten økt.

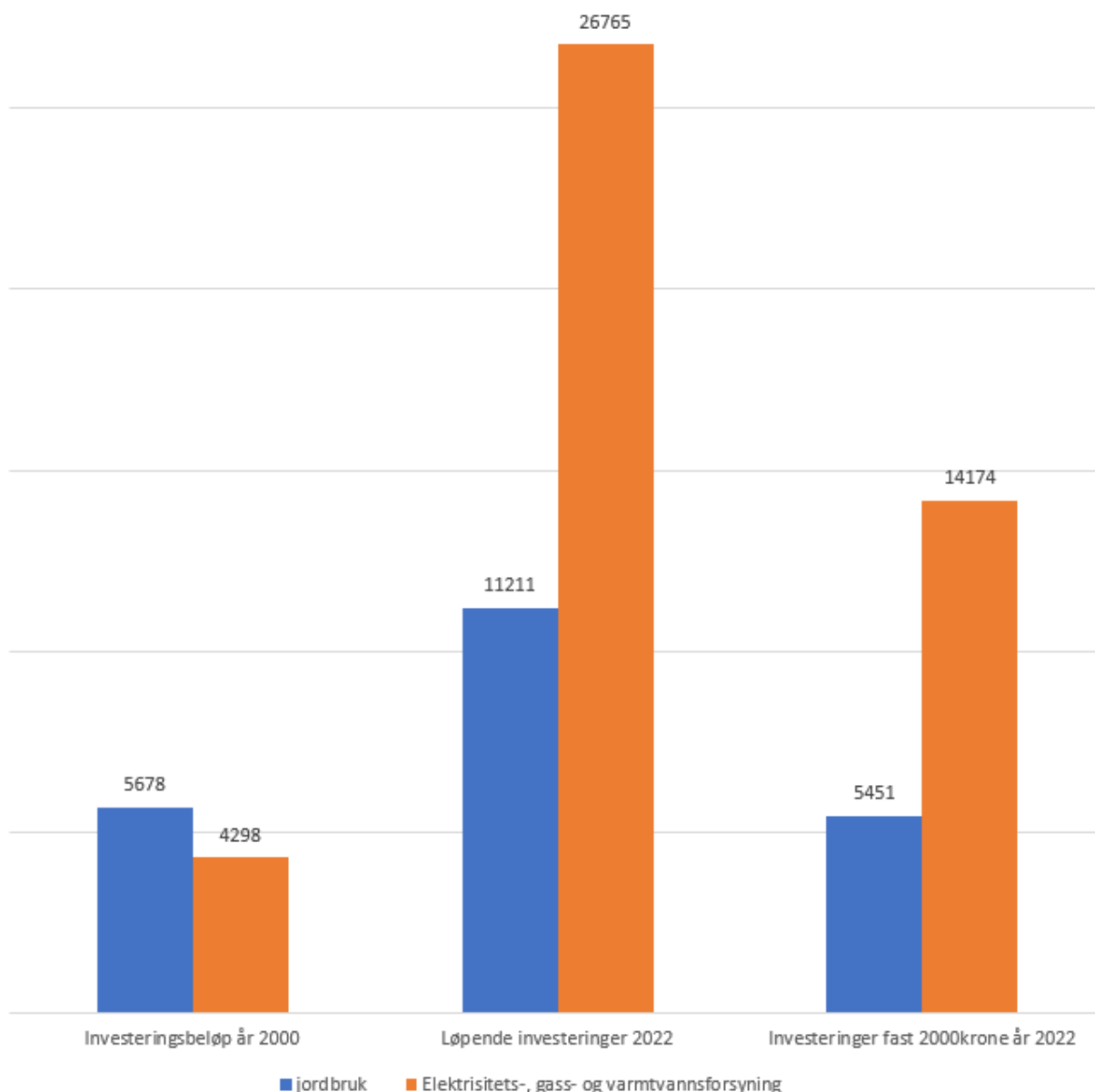
Utover de generelle investeringene i jordbruket får næringen fra tid til annen nye krav som reiser behov for utskiftning av driftsapparat, til tross for at det eksisterende ikke er utslitt. Ombygging fra båsfjøs til løsdrift er det vanligste eksempelet. NIBIO anslo i 2021 kostnaden ved ombygging av båsfjøsene til mellom 18 og 22,8 mrd. Etter dette har det vært stor prisoppgang på byggevarer. Vi bruker et eksempel på 23 mrd som kostnad fram mot 2034. Altså 2,3 mrd per år.

Dette indikerer at jordbruket mangler i området 8 mrd (5,7 + 2,3 mrd) per år til investeringer for å holde samme investeringstakt som næringa gjorde ved årtusenskiftet.

Ved en jordbrukspolitikk med ønske om mer frukt, grønt og andre produksjoner som krever gode dyrkingsforhold vil det påløpe betydelige investeringsbehov. Både hos de som satser på ny næring og hos de i andre distrikter som eventuelt tar over produksjonsvolumet som blir tilgjengelig ved at kanaliseringspolitikken styrker sin effekt.

4.1. Sammenligning av kapitalkostnader

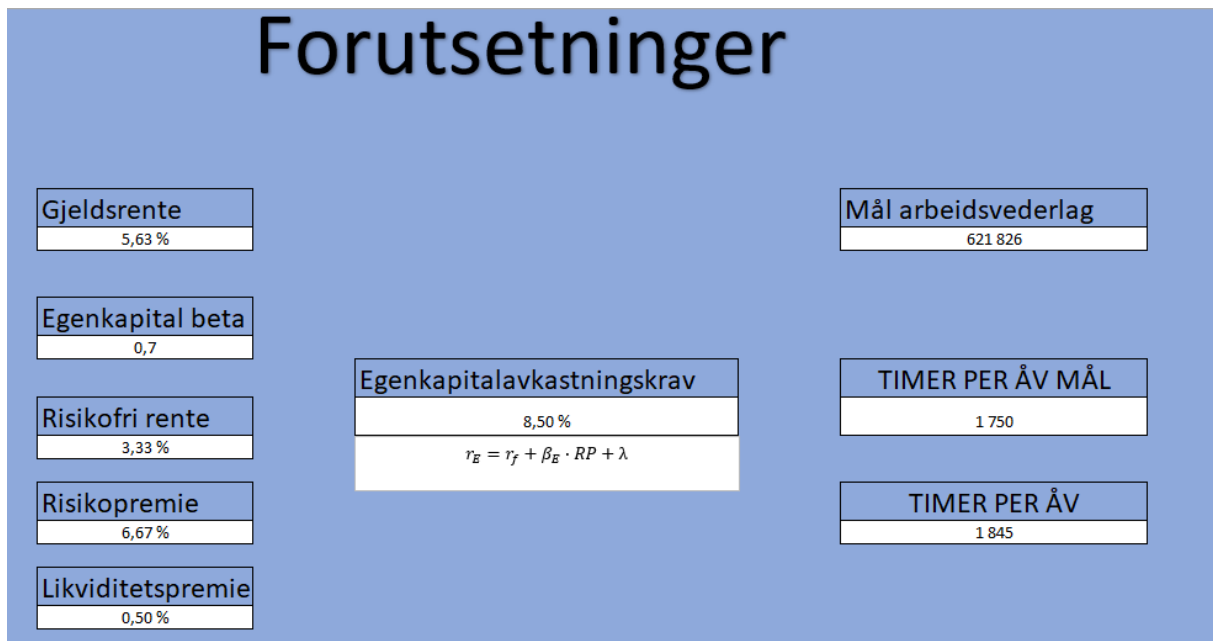
Vi velger her å gjøre en sammenligning med næringa *Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning*. Denne næringa er underlagt en reguleringsmodell som hensyntar kapitalkostnadene på en god måte og sikrer en effektiv bruk av ressurser, samtidig som samfunnsoppdraget blir løst godt.

Figur 3: Sammenligning av kapitalkostnader i jordbruket og sektoren elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning.

Modellen (figur 3) synliggjør underinvesteringen i jordbruket. Til tross for at nettselskapene har hatt bedre utvikling i sine investeringer de siste tjue åra, sliter også de med å fornye infrastrukturen sin i takt med samfunnets behov.

4.2. Eksempel: økonomiske utslag referansebruk 1 – 33 årskyr melk

Figur 4: Kapitalkostnader Menon Economics 2023 – «Kapitalkostnader i totalkalkylen for jordbruket»

Benytter man forutsetningene i kapittel 5, vil man få følgende utslag på referansebruk 1 i referansebruksberegningene. Disse forutsetningene tar da utgangspunkt i dagens fordeling mellom markedsinntekter og tilskudd/overføringer. Samme øvelse kan gjøres på alle referansebruk, men under vises referansebruk nummer 1 (2023). Med hensyn til kapitalkostnader legges kostnadene beregnet av Menon Economics i «Kapitalkostnader i totalkalkylen for jordbruket» (2023) til grunn (se figur 4)

I figuren under beskrives:

1. Tabellen til venstre viser dagens situasjon, der inntektsgapet vises opp imot et mål på arbeidsvederlaget (gjengitt med medianlønn for lønsmottakere i Menon sin rapport)
2. Tabellen i midten viser hvordan en jamstilling på sektornivå vil slå ut for rammevilkårene ved en nyinvestering i samme produksjon. Gjenanskaffelsekostnaden er beregnet og kommet frem til en multiplikator på 3 av bokført verdi.
3. Tabellen til høyre er en kontroll av jamstillingen når den oppnås. Her ser man et inntektsgap per time dersom antall timer per årsverk i jordbruket ikke justeres fra 1845 til 1750 som er sammenligningsgrunnlaget.

Nåsituasjon		Gjenanskaffelse multiplikator bokført 3		Kontroll jamstilling	
GJELD	3 384 494	GJELD	10 153 481	GJELD	3 384 494
VAEK I ALT	724 735	VAEK I ALT	1 561 451	VAEK I ALT	1 561 451
ÅRSVERK	2	ÅRSVERK	2	ÅRSVERK	2
ARB.TIMER TOT.	3 854	ARB.TIMER TOT.	3 854	ARB.TIMER TOT.	3 854
EGENKAPITAL	3 088 087	EGENKAPITAL	9 264 262	EGENKAPITAL	3 088 087
EK-KOSTNAD	262 457	EK-KOSTNAD	787 370	EK-KOSTNAD	262 457
ARB.VEDERLAG I ALT	462 278	ARB.VEDERLAG I ALT	774 081	ARB.VEDERLAG I ALT	1 298 995
ARB.VEDERLAG PER ÅV	221 292	ARB.VEDERLAG PER ÅV	370 551	ARB.VEDERLAG PER ÅV	621 826
ARB.VEDERLAG PER TIME	120	ARB.VEDERLAG PER TIME	201	ARB.VEDERLAG PER TIME	337
MÅL ARBEIDSVEDERLAG	621 826	MÅL ARBEIDSVEDERLAG	621 826	MÅL ARBEIDSVEDERLAG	621 826
MÅL ARB.VEDERLAG PER TIME	355	MÅL ARB.VEDERLAG PER TIME	355	MÅL ARB.VEDERLAG PER TIME	355
INNTEKTSGAP PER ÅV	-400 534	LIKVIDITETSUTFORDRING PER ÅV	-251 275	INNTEKTSGAP PER ÅV	0
INNTEKTSGAP PER TIME	-235	LIKVIDITETSUTFORDRING PER TIME	-154	INNTEKTSGAP PER TIME	-18

Figur 5: Nåsituasjon, gjenanskaffelse og jamstilling i referansebruk 1

Avslutningsvis i denne fremstillingen av tall knyttet til referansebruk 1 vises hvor mange kroner økning per liter melk og per kilo kjøtt det er behov for gitt jamstilling. For dette referansebruket vises et behov for 16,73 kr per kilo kjøtt, der 9,87 kr må tas i markedet og 6,86 kr må tilføres via tilskudd. For melk er det totale behovet 2,60 kr per liter, der 1,53 kr tas i markedet og 1,06 kr tilføres via tilskudd. Dette er ikke nødvendigvis fasit på denne fordelingen, men en gjengivelse av hvordan fordelingen er i dag. Fordelingen i et kombinasjonsbruk som referansebruk nr 1 er mht andel melk/total og kjøtt/total er beregnet til $\frac{3}{4}$ melk og $\frac{1}{4}$ kjøtt.

	Per årsverk KR	2,089 årsverk KR
Gjennomsnittlig inntekt 2023*:	621 826	1 298 995
Vederlag arbeid refb 1:	221 292	462 278
Inntektsgap:	400 534	836 716
Andel som skal dekkes av marked(59%):	236 315	493 662
Andel som dekkes av tilskudd:	164 219	343 054
Andel som dekkes av melk:	179 600	375 183
Andel som dekkes av kjøtt:	56 716	118 479
KR dekkes av melk/kjøtt i referansebruk 1		
Gitt 245tonn melk marked:		1,53
Gitt 12tonn slakt marked		9,87
Gitt 245tonn melk tilskudd		1,06
Gitt 12tonn slakt tilskudd		6,86
Sum melk		2,60
Sum kjøtt		16,73

Figur 6: Hvor mange kroner økning per produkt er det behov for på referansebruk 1 gitt jamstilling?

5. Inntektsnivå som forutsetning for forhandlinger

Jordbruksoppjøret (forhandlingsinstituttet) er en tradisjonell ordning som bygger på velkjente prinsipper som står seg over tid. Med årenes løp har jordbruket endret seg fra å i stor grad være avhengig av arbeidskraft, til å stadig bli mer avhengig av kapital: maskiner, automatiske løsninger og større bygg. Det er et kjent prinsipp innen industrien at man bytter arbeid mot kapital.

Det er per nå gjennomført to utredninger som tar for seg inntektsnivå i jordbruket. NOU 2022:14 viser til manglende lønnsomhet til å dekke vederlag til lønn og kapital. Rapporten fra Menon Economics beregner nivået egenkapitalavkastningen bør ligge på. Utfordringen jordbruket nå står overfor er å finne en metode for utregning, budsjettering og kontroll av bondens inntekt (disponibel for konsum) som gjør at den kan sammenlignes med lønnsinntaker. Disse rapportene kommer med ulike forslag, men endelig modell må vedtas av Stortinget etter enighet mellom avtalepartene.

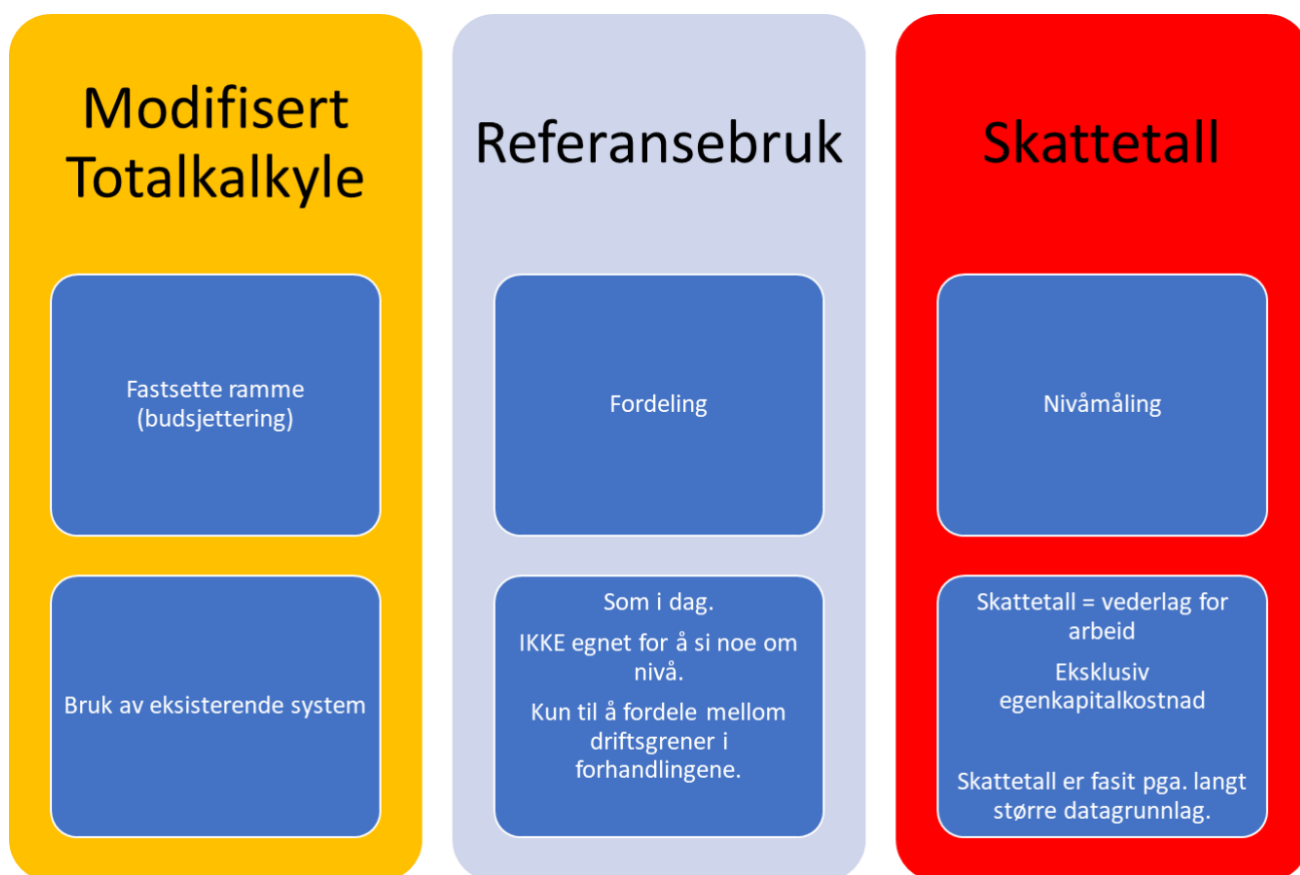
5.1. Modifisert Totalkalkyle

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ønsker å gjøre *noen* endringer av prinsipper i dagens Totalkalkyle. Formålet er å bedre tilpasse den til målet om å kunne sammenligne bondens disponible inntekt til konsum og inntekten til lønnsinntaker. Følgende endringer foreslår, og er illustrert i figur 5:

- Leiekostnader til jord og kvote fra aktører som ikke lenger er i næringen trekkes ut.
- Totalkalkylen må ta inn nominell rentekostnad framfor realrenteberegning.
- Kapitalkostnad/avkastning må spesifiseres og trekkes fra.
- Jordbruksfradraget legges til og pensjon/andre sosiale kostnader trekkes fra.

Dagens totalkalkyle	Ny totalkalkyle
+Planteprodukter	+Planteprodukter
+Husdyrprodukter	+Husdyrprodukter
+ Kjøre og arbeidsinntekter	+ Kjøre og arbeidsinntekter
+ Andre inntekter	+ Andre inntekter
= Sum inntekter inkl. pristilskudd	= Sum inntekter inkl. pristilskudd
+ Direkte tilskudd til jordbruk	+ Direkte tilskudd til jordbruk
= Sum inntekter jordbruk	= Sum inntekter jordbruk
- Ikke varige produksjonsmidler	- Ikke varige produksjonsmidler
- Leasing av driftsutstyr	- Leasing av driftsutstyr
- Avskrivinger (kapitalslit) på investeringer	- Avskrivinger (kapitalslit) på investeringer
	- Leid jord og kvote
=Vederlag til arbeid og kapital	=Vederlag til arbeid og kapital
- realrenter på lånt kapital	- nominell rentekostnad
	- Jordbrukets kapitalkostnad
	- Pensjon og sosiale kostnader
	+ effekt av jordbruksfradrag
= Vederlag til arbeid og egenkapital	= Vederlag til arbeid

Figur 7: Sammenligning av dagens Totalkalkyle og NBS sin modell for Modifisert Totalkalkyle. Forklaring av tabellen?

Figur 8: Tallgrunnlaget til jordbruksoppgjøret består av ulike grunnlagsmaterialer. De ulike grunnlagsmaterialene har ulike oppgaver. NOU 2022:14 foreslår å benytte skattetall, det gjør også den nylig publiserte rapporten *Kapitalkostnader i Totalkalkylen for jordbruket* av Menon Economics.

5.2. Forutsetninger for Modifisert Totalkalkyle

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener avtalepartene kan håndtere endring av inntektsmåling fra utvikling til nivå på følgende måte:

- Budsjettnemda for jordbruket leverer Totalkalkylen, med nødvendige endringer nevnt over.
- Under arbeidet med jordbruksoppgjøret brukes referansebrukene for å gjøre en fordeling av inntekter for sektoren mellom de ulike produksjonene. Referansebrukene er ikke egnet for å si noe om inntektsnivå, men kun til bruk for å se hvordan fordeling av rammen avklart i Totalkalkylen slår ut mellom driftsgrenene. Referansebrukene trenger dog en vesentlig justering for å bedre ivareta mangfoldet i norsk jordbruk.
- Som kontroll av jordbruksoppgjøret brukes skattetall korrigert for arbeidsinnsats, eksklusiv egenkapitalkostnad. Vi foreslår et utplukk der de med 10 prosent høyest inntekt samt de med 10 prosent lavest inntekt er fjernet fra grunnlaget. Dette vil ta bort forurensning og samtidig vil vi få et godt svar på norske bønders inntekt av å drive jordbruk (80 prosent av bøndenes skatteinntekt). Det bør legges til rette for at hver driftsgren kan sorteres også ved innhenting av skattetall for å gi et bedre bilde av økonomien i de forskjellige driftsgrener.
- Gjennomsnittlig skattetall eksklusiv egenkapitalkostnad skal da stemme med «vederlag til arbeid» i Totalkalkylen.

6. Produksjonsregulering

Det øverste målet er at vi har en god landbrukspolitikk som sikrer mange små og mellomstore bruk, som driver sine bruk basert på de ressursene gården har. Produksjonsregulering er et virkemiddel som kun skal brukes dersom politikken ikke fungerer godt nok.

Jordbruket er ikke tjent med at vi har en politikk som fremmer for stor produksjon og import, og samtidig bruker store ressurser på å håndtere dette i etterkant. Med andre ord, trenger vi et tilskuddssystem og tollbarrierer som stimulerer til å nå de politiske målene som er satt for jordbruket, fremfor å fortsette på den kursen vi har i dag.

Dersom endringen i de politiske virkemidlene ikke er tilstrekkelige, må vi kunne sette inn produksjonsregulerende virkemidler. Dette finnes det mange forslag på hvordan dette kan løses, denne planen skisserer noen av forslagene.

NBS mener at produksjonsregulering må innrettes slik at produksjon av rødt kjøtt og melk skjer på lokale ressurser basert på grovfôr og beite på inn- og utmark. Dette skal hindre at jord som kan brukes til korn eller grønnsaker blir brukt til gras og beite. Teigbasert tilskudd på areal kan på sikt brukes for å vurdere potensiale for produksjonen i ulike områder.

Under beskriver vi forslag til produksjonsregulering for storfe, svin, sau og egg. Produksjonsreguleringen vil ikke omfatte produksjon for direkte salg i mindre skala, f.eks av grønnsaker fra markedshage, egg fra små og mellomstore besetninger, ost fra seterforedling, kjøtt som tas tilbake fra slakteri.

Overproduksjon

- Næringa skal ikke være ansvarlig for å dekke inn kostnadene ved overproduksjon dersom ikke regjeringen er villig til å få på plass nye produksjonsregulerende verktøy i de produksjonene der det kan bli behov!
- Det er vel kjent at over tid har ulike regjeringer inngått ulike handelsavtaler som har resultert i mer import, noe som igjen har innskrenket markedsmulighetene til norsk jordbruk.
- Jordbruket har mistet muligheten for subsidiert eksport. Summen av dette er en tom verktøy kasse for produksjonsregulering.

6.1. Storfe

6.1.1. Markedsregulators rolle og markedsdekning av storfe

Vi mener det bør vedtas en ny lovhjemmel i omsetningsrådet som gir markedsregulator anledning til å sette en maks slaktevekt på hanndyr. Vi påpeker at dette alene ikke er tilstrekkelig for å regulere produksjonen, men at det på kort sikt er et lite byråkratisk og relativt enkelt virkemiddel som hele næringen kan stille seg bak. Dette virkemiddelet må gjelde hele næringen (både markedsregulator og andre aktører).

Hanndyrkategorien vil bestå av to deler:

- Kategori «lett rase» (lette kjøttfaser, melkeraser)
- Kategori «tung rase» (tunge kjøttfaser)

Disse to kategoriene representerer en «slaktevekt-faktor» som markedsregulator setter ved utsikt til overproduksjon. For eksempel «lett rase» 320 kg, og «tung rase» 370 kg.

Om en produsent leverer et eller flere dyr over gitt slaktevekt, vil summen (pris ganger antall kilo over slaktevektfaktoren) tilbakebetales til omsetningsfondet og således redusere omsetningsavgiften for alle. Systemet er tiltenkt lignende overproduksjonsavgiften på melk.

Forslaget vil fungere på samme måte som markedsregulator lager prognoser for markedet i dag (tilbud og etterspørsel). Dersom markedsregulator ser at produksjonen blir større enn etterspørselen, justerer man maks slaktevekt slik at den totale produksjonen tilpasser seg etterspørselen i markedet. Gode markedsprognoser er en absolutt forutsetning for at dette skal fungere.

Det er en fordel å ligge noe under markedsdekning i prognosene, slik at man i størst mulig grad slipper å innføre virkemiddelet. Forutsatt at en legger seg under markedsdekning, kan de enkelte mindre slakterier ha avtale med større produsenter i nærområdet om leveranse på kort varsel, og med kompensasjon for ikke oppnådd slaktevekt. Da sikrer en tilgang ved kortvarig underdekning. Telledato bør også utfordres for å sikre jevnere tilgang (les mer i kapittel 10).

En forutsetning for at Omsetningsrådet skal kunne gjennomføre denne type regulering er at man må endre Omsetningslovens §5 og 5A. Dette er ikke videre behandlet i dokumentet.

I *Plan for 50% sjølforsyning innen 2026*⁵ fremgår våre prognoser for utvikling av antall storfe, knyttet opp mot produksjon av melk. Ettersom dagens antall mordyr av ammeku og melkeku er nok til å opprettholde produksjonen, ser vi ikke at det vil bli behov for flere storfe framover. Som vist i kapittel 14, produserer vi nok storfekjøtt med dagens nivå på produksjonen, og dagens dyretall på melkeku og ammeku (per 2023 en viss overproduksjon).

6.1.2. Produksjonsregulering storfe

For å hindre økning i antall storfe ved en oppgang i lønnsomheten, mener vi at følgende skal innføres:

- Dersom man vil starte opp med ammeku, må man søke landbrukskontoret sitt om tillatelse. For å få innvilget søknaden må det legges fram dokumentasjon på tilstrekkelig eget areal (eid eller leid i nærheten av gården) for beite og produksjon av grovfôr.
- Investeringsstilskudd skal ikke gis til nyetableringer dersom ikke disse er innenfor kravet som nevnt ovenfor. Investeringsstilskudd skal i all hovedsak gis til ombygging av eksisterende fjøs for å tilfredsstille nye krav, eller nye fjøs for å erstatte eksisterende gitt at det ikke innebærer en økning i produksjonen.

Tallet på storfe og sau per 1. mars ^{1 2}					
	Storfe	Kyr i alt	Mjølkekyr	Ammekyr	Andre storfe
2020	876 776	306 076	207 855	98 221	570 700
2021	882 968	317 073	212 629	104 444	565 895
2022	893 771	319 590	211 058	108 532	574 181
2023	885 982	312 798	203 327	109 471	573 184

Tabell 3: Tallet på storfe og sau per 1. mars 2023.⁶

⁵ Norsk Bonde- og Småbrukarlag (2023). *Plan for 50% sjølforsyning innen 2026*.

<https://www.smabrukarlaget.no/media/hwtpn54w/50-prosent-sjoelforsyning-innen-2026-ferdig-versjon.pdf>

⁶ <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/husdyrhald>

6.2. Svin

Dårlig eller negativ lønnsomhet i nyinvesteringer er i dag det som begrenser produksjonen. Det må være lønnsomt å investere i svineproduksjon, og vi må ha produksjonsregulering som er effektiv mot overproduksjon, og ikke belaster produsentene i stor grad. Den grisen vi ikke har avsetning på i markedet bør ikke bli født.

6.2.1. Smågrisproduksjon

NBS mener at det for fremtiden er viktig å ha kontroll på etableringen av smågrisproduksjon. Det er ikke mottaksplikt for omsetning av smågris. I dag er det opp til hvert enkelt slakteri om de vil ta imot flere smågrisprodusenter. Dette er uheldig fordi konkurransen om tilførslene mellom slakteriene gjør at man nesten uhemmet sier ja til all etablering i frykt for at bonden heller tar kontakt med et konkurrerende slakteri. Det burde vært en venteliste ordning for etablering av smågrisproduksjon, administrert av omsetningsrådet ut fra markedets behovet. Når man får klarsignal til å starte av omsetningsrådet skriver bonden avtale med sitt foretrukne slakteri.

NBS mener det er riktig å innføre en topriismodell for smågrisproduksjonen. Slaktegrisproduksjonen finjusteres med å gå opp eller ned på slaktevekt.

Pris er et av få virkemidler markedsregulator har tilgjengelig som reguleringsverktøy for å oppnå markedsbalanse. Pris er et svært effektivt virkemiddel dersom det benyttes korrekt og er treffsikkert i forhold til ønsket måloppnåelse.

NBS mener dog at en sterkt nedsatt smågrispris ikke er målrettet nok for å få produsenter til å raskt ta ned produksjonen, og produsere det antall smågris som markedet etterspør. For svært mange vil en svekket smågrisøkonomi tvert imot føre til at de øker produksjonen ved å ta ut marginene i flere avvendte og fulle innsett.

Det er ikke lett å få til en frivillig reduksjon gjennom dugnad når økonomien er så svak at produsentene ikke klarer å oppfylle sine økonomiske forpliktelser over tid. NBS mener derfor at prissetting av smågris i større grad må fastsettes slik at produsentene stimuleres til å produsere det antall smågris markedet har behov for, og at de smågrisene som skaper overskudd prises slik at de er ulønnsomme å produsere, og at rett antall smågris i større grad premieres. Dette vil resultere i en sunnere økonomi for næringa og at den delen av produksjonen som skaper ubalanse bærer kostnadene.

I jordbruksforhandlingene 2018 ble det bestemt at svinenæringa har lov til å drive selvpålagt produksjonsregulering, uten at det er i strid med konkurranseloven. NBS ser derfor ingen hindringer med å ta i bruk pris som produksjonsregulerende verktøy, hvis bransjen selv ønsker det.

6.2.2. Noteringspris

Smågrispris til produsent består i dag av en noteringspris samt tillegg for vekt, pulje og års kvantum m.m.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at noteringsprisen skal deles, og det opprettes et markedstillegg som justeres etter behov. Pr nå har vi en noteringspris på 1160 kr. Vi illustrerer i to eksempler hvordan man kan bygge opp markedstillegget avhengig av hvor sterk effekt som ønskes. I begge eksempler tilkommer fortsatt pulje, vekt og års kvantum-tillegg m.m. som det er i dag, selv om de ikke er tatt med i eksemplene.

EKSEMPEL 1:

Noteringspris settes til 450,-kr og det opprettes et markedstillegg på 400,-kr. på bakgrunn av produsentens leveranse av smågris siste to år. Dersom snittet siste to år er 4000 leverte smågris, og produksjonen av smågris skal reduseres med 5 %, vil dette utgjøre 200 smågris i reduksjon for denne produsenten. Omsetningsrådet informerer denne produsenten om at optimalt antall for denne produsenten vil være 3800 smågris ved nødvendig reduksjon i markedet på 5%. Markedstillegget settes til +400, kr pr smågris for antallet 1-3800 og 0,-kr for antall over 3800.

EKSEMPEL 2:

Noteringsprisen settes til 650 kr og et markedstillegg på maks 200 kr på bakgrunn av produsentens leveranse av smågris siste to år. Dersom snittet siste to år er 4000 leverte smågris og produksjonen av smågris skal reduseres med 5 prosent vil dette utgjøre 200 smågris i reduksjon fra denne produsenten. Omsetningsrådet informerer denne produsenten om at optimalt antall for denne produsenten vil være 3800 smågris ved nødvendig reduksjon i markedet på 5 prosent. Markedstillegget settes til +200, kr pr smågris for antallet 1-3800. Markedstillegget reduseres for eksempel 10% pr 100 smågris produsert over 3800 og gis tilbakevirkende kraft på hele års kvantumet. Eksempel, det produseres likevel 4000 smågris. Det vil da gi 20 prosent (40 kr) trekk pr smågris på markedstillegget for intervallet 1-3800.

For begge alternativ betales oppnådd markedstillegg ut sammen med smågrisoppkjøret. Regelen med at 15 prosent over ett år må føre til 15 prosent under neste år, må også gjelde her ved beregning av antall gris levert og beregning av et eventuelt krav om tilbakebetaling av markedstrekk. Dette er lik måten det praktiseres på slaktegris i forhold til konsesjonsgrensen.

Denne ordningen vil slå likt ut uavhengig av produsentenes størrelse, og være likt for alle. Da det er frivillig om en ønsker å sikte seg inn på maks markedstillegg, eller fritt produsere utover, men med tap av pris, vil det heller ikke regnes som kontraktproduksjon. De samme prinsipper gjelder i dag ved reduksjon i slaktevekter, hvor pris stimulerer til å treffe ønsket vekt. Her tenker NBS på samme måte, men ønsker i stedet å treffe riktig antall smågris.

Smågris produsert over fastsatt antall vil uansett få et trekk i pris på markedstillegget. Vi foreslår likevel denne grisen bør selges videre til slaktegrisprodusent til full pris. Og at trekket smågrisprodusenten får, betales inn til omsetningsfondet.

Administrering av en to-pris ordning for smågris, bør være en jobb for omsetningsrådet eller markedsregulator. Det viktigste er at en slik ordning må være lik for alle produsenter uavhengig av slakteritilhørighet. Den kan ikke administreres ulikt av de forskjellige slakteriene, men det må være en overordnet styring for hele totalmarkedet.

Vi ser for oss at det kan settes satser hvert halvår, slik det gjøres med omsetningsavgift og engrospriser, samtidig som det også gjøres en vurdering av hvor mange griser som trengs i markedet.

Er det underdekning, trenger man ikke å benytte differensiert smågrispris.

6.3. Sau

Sau har etter mange år med overproduksjon nå balanse i markedet, men erfaring viser at økning i saueproduksjonen kan komme raskt. Derfor er effektive regulerings tiltak viktige for å sikre at balansen blir vedvarende. I sauenæringa er det omlag 13 000 leverandører, altså er potensialet

for produksjonøkning stort. Vi legger her fram et forslag til regulering, som sikrer produksjonsbalanse og unngår at pris er det verktøyet som blir brukt.

På sau er produksjonsregulering et omstridt tema, som nok vekker engasjement i mange deler av landet. Vi legger i denne planen fram et forslag om en måte å regulere produksjonen på. Dette kan komme til å ramme småskala saueproduksjon som arena for læring og rekruttering til næringa. Et gulv som gjør at produksjonsreguleringa ikke rammer nye, små saueprodusenter må derfor utredes og legges inn i modellen. Det er likevel et viktig moment å ha med seg at produksjonsregulering må til, skal vi kunne jamstille næringa.

- Produksjonsmuligheter blir vurdert fylkesvis med normtall for kg produsert slakt etter tall på vinterfôrede sauer per region/fylke (basert på søknad om produksjonstilskudd) og leveranser per region/fylke slik det kommer fram i statistikk fra Animalia (regioner Nord, Midt, Vest og Øst) eller SSB. I første omgang brukes tall fra 2022, men dette kan utvides for flere år tilbake i tid, dersom det er ønskelig. Ressursgrunnlag og tilgang til utmarksbeite må vektlegges.
- Rett til produksjonsmengde for den enkelte gård sees over to år, slik at for eksempel 15 prosent lavere leveranse et år kan gi mulighet for 15 prosent økt leveranse neste år.
- Produksjonsmuligheten til den enkelte gård er en rett til produksjon. Denne retten følger gårds- og bruksnummer, og er ikke omsettbart (i motsetning til kvoter på melk).
- Gårder som slutter med sau, har anledning til å gjenoppta produksjonen innen 5 år uten ekstra søknad.
- Nye produsenter kan få produksjonsmulighet basert på eget grovfôrgrunnlag og ledig kapasitet i regionen/fylket. Både eget og leid areal til grovfôr og beite teller med i vurderingen. Produksjonen skal fortrinnsvis baseres på lokale arealressurser som ikke kan brukes til grønnsaker eller korn.
- Det kan søkes om dispensasjon til sauedrift i kornområder for å utnytte spesielt vanskelige areal til grovfôr og beite (for eksempel ravineområder).
- Et produsentråd sammensatt av faglagene, Animalia, NSG, KLF og Nortura, skal årlig innen 1 november komme med innstilling om produksjonsmuligheter i form av et forholdstall for påfølgende år.
- Administrering av denne ordningen må avklares (Landbruksdirektoratet, landbrukskontor, Statsforvalteren, markedsregulator eller det enkelte slakteri).

6.4. Egg

Det har lenge vært overproduksjon av egg. Denne har midlertidig blitt forsøkt løst ved at eggprodusenter betaler kolleger for å ikke produsere i en periode.

Lignende tiltak har blitt brukt tidligere på melk, og svin. Aktive bønder betaler kolleger for å slutte permanent eller midlertidig. Dette er dyrt for de aktive bøndene, og kan løses på en bedre måte. Vi lytter til næringa og foreslår følgende (begge forslag kan brukes alene):

- Etableringsstopp for nye produsenter til det er marked for mer egg.
- Differensiert omsetningsavgift. De som kommer inn i næringa ved markedsdekning betaler en betydelig større omsetningsavgift enn de eksisterende produsentene.

6.5. Jord

For å hindre at økt lønnsomhet i jordbruket fører til økte priser på jordleie, mener vi følgende skal innføres:

- Innføre strengere reguleringer på leie av jord, slik at det er de nærmeste naboene som får best mulighet til å leie jord. I tillegg bør det fastsettes priser for leiejord, slik at en unngår prispress, men heller at prinsippet om rasjonell drift går foran.
- Innrette arealtilskudd slik at dette er størst nærmest gården, og blir lavere jo lenger unna gården arealet ligger
- Opprette et digitalt register for registrering av leid jord, som landbrukskontoret i kommunene har tilgang til, som gjør det lettere å holde oversikt over hvem som leier hvor.
- Gevinst ved salg av jord beskattes som kapitalbeskatning på lik linje med gevinst ved salg av hele gården.

Disse tiltakene kan være aktuelle i en periode for å føre til mer eid jord:

- Staten dekker gjennomføring av jordskifteprosess og kartforretning når jord selges til aktive bruk i en rasjonaliseringssammenheng, og ved jordskifte/" grenserydding" mellom bruk som oppnår en rasjonaliseringseffekt.
- Det opprettes gunstige finansieringsordninger for kjøp av jord til aktive bruk.

7. Samfunnsmessige fordeler ved økonomisk jamstilling

Mange av jordbrukets bidrag er ikke målbare i kroner og ører, men de er likefullt verdifulle for storsamfunnet. Økonomisk jamstilling av bonden har flere samfunnsmessige fordeler, blant annet styrking av totalberedskapen, styrket matsikkerhet og verdiskapning i lokalsamfunnet.

7.1. Totalberedskap

Det er viktig å se opptrapping som en helhetlig del av samfunnets totalberedskap. Bønder over hele landet bidrar ikke bare med løpende matproduksjon, men også med (lokal)kunnskap og kompetanse, utstyr og maskiner.

Totalverdien av investeringer i landbruket er 190 milliarder kroner. Dette er investeringer som daglig kommer samfunnet til nytte gjennom forsyning av mat. Ved krig, kriser, flom, brann eller andre uforutsette hendelser, gir dette økt trygghet til lokalbefolkningen, og kan være et bidrag til nærliggende byer. Dette er 190 milliarder kroner i driftsbygninger, utstyr, maskiner, lagringskapasitet og kompetanse som inngår i små og store kommuners totalberedskap. For hvert gårdsbruk som legges ned, svekkes denne beredskapen. Som Totalberedskapskommisjonen peker på, er *næringslivets beredskap og evne til krisehåndtering en funksjon av samfunnsmessig tilhørighet*.

7.2. Matsikkerhet

FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) har erklært at verdens matforsyning må økes med 60 prosent fram mot 2050 for å kunne mette en økende befolkning. Samtidig har FNs klimapanel estimert at de globale avlingene vil bli redusert med opptil 2 prosent hvert tiår som følge av klimaendringene.

Den globale matproduksjonen er avhengig av at verden når 1,5-gradersmålet. Klimaendringene har allerede gjort dyrking og høsting mer utfordrende. Store mengder nedbør og flom og langvarig tørke påvirker avlinger og kan redusere matproduksjonen betydelig. Eksempler på dette i Norge så vi tørkesommeren 2018 og nå nylig sommeren 2023.

Jo mer konsentrert matproduksjonen er, desto mer sårbar er den. Mangfoldig gårdsdrift over hele landet kan redusere konsekvensene av perioder med tørke eller mye nedbør. Når gårdsbruk i dag går ut av drift, ser vi at det stort sett er mindre bruk i marginale områder som er utfordrende å drive. Disse er også en nødvendig del av det norske matsystemet. For å opprettholde en mangfoldig jordbruksstruktur i Norge, vil økonomisk jamstilling være avgjørende. Dette vil ha ringvirkninger langt utover økt matproduksjon og bidra til Norges matsikkerhet.

7.3. Flere bruk drift

Norge trenger flere bønder. I tillegg til god ressursutnyttelse, kommer bonden med en rekke fellesgoder. Flere bønder gir bosetting og sysselsetting, ofte i distriktsområder. Bosetting gir grunnlag for videre utvikling av bygdene, og flere bønder gir bedre beredskap, gjennom tilgjengelige ressurser og kompetanse i krisesituasjoner, som ved storbranner. Landbruk og bønder bosatt i grenseområdene er også god suverenitetshevdelse.

Norges geografi er preget av daler, fjorder og fjell. Mange steder er bratt terreng og store avstander en utfordring. For å sikre utnyttelsen av tilgjengelige ressurser på en bærekraftig måte, trenger Norge flere bønder. Mange bønder driver i dag store arealer spredt over et stort område.

Enkelte steder er dette gjennomførbart, men mange steder lar ikke dette seg gjøre. Da trengs det flere gårdbrukere som kan drifte den tilgjengelige jorda, slik at mest mulig areal utnyttes til norsk matproduksjon. I tillegg må vi utnytte de enorme beiteressursene i husdyrproduksjonen, framfor å basere denne på importert kraftfôr. Da trenger vi engasjerte bønder.

Ved å styrke driftsøkonomien gjennom en opptrappingsplan på særlig små og mellomstore bruk, vil det stimuleres til flere bruk i drift. Flere bønder vil gi bærekraftig bruk av norske ressurser til norsk matproduksjon, og vil styrke norsk selvforsyning.

7.4. Bosetting og verdiskaping i distriktene

Vi har kun 3 prosent matjord i Norge. I tillegg har vi store inn- og utmarksressurser beitedyr kan utnytte for å omdanne gras og planter til menneskemat. Et jordbruk i hele landet med mange små- og mellomstore bruksenheter gir god utnyttelse av disse ressursene for å produsere mat til befolkningen. Det er bærekraftig og solidarisk.

Jordbruket er basisnæring i distrikts-Norge. Jordbruket og næringsmiddelindustrien er den største fastlandsnæringa i Norge, og sysselsetter om lag 100.000 mennesker. Næringsutviklinga i jordbruket og norsk matproduksjon må skje på grunnlag av ressurser og drivkrefter som bygdene selv styrer. Når gårdsbruk legger ned forsvinner også grunnlaget for disse arbeidsplassene, noe som også er trenden med dagens jordbrukspolitikk.

Bønder bidrar i lokalsamfunnet. Et jordbruk over hele landet er god sysselsetting og gir bosetting i distriktene. Det gir levende bygder. Flere bønder i bygda betyr unger på skolen og kunder til matbutikken, kulturlandskapet holdes i hevd og flere mennesker gir et bedre grunnlag for utbygging av nødvendig infrastruktur. Om lag 90 prosent av bønder har annet arbeid ved siden av drifta. Det betyr arbeidskraft og kompetanse til distriktet. Mange små- og mellomstore produsenter driver også med lokalmatproduksjon. Det gir økt verdiskaping, er med på å skape arbeidsplasser og danner grunnlag for reiseliv og turisme.

7.5. Folkehelse

I dag anslås det at kostholdsrelaterte helsekostnader koster samfunnet 160 mrd kroner i året. Sunnere norskprodusert mat vil bidra positivt for bedre folkehelse. Det er ikke usannsynlig at en opptrapping har så store positive ringvirkninger at den i praksis er selvfinansierende, dersom de positive ringvirkningene gis en verdi.

7.6. Matsvinn

I Norge kastes det mat for 20 mrd kroner i året. Majoriteten av dette matsvinnet foregår i norske husholdninger. Dersom maten verdsettes til faktisk produksjonsverdi, kan dette føre til mindre matsvinn.

8. Øvrige politiske virkemidler

For å endre retning på utviklingen i jordbruket og ta mer areal i bruk, trengs det ytterligere virkemidler som sikrer lønnsomhet for jorda der den ligger, og kompensasjon for driftsulemper. Ordninger i jordbruket må vurderes ut fra de landbrukspolitiske målene. Man må utfordre det reelle problemet, ikke foreslå løsninger som skal virke kompenserende for en retning som ikke fungerer i utgangspunktet.

Forslagene i dette kapittelet er ikke uttømmende.

8.1. Teigbasert arealtilskudd

I Norsk Bonde- og Småbrukarlag har det i lengre tid vært et ønske om å innføre et teigbasert arealtilskudd i jordbruket. Ved behandling av jordbruksavtalen våren 2023 kom Sosialistisk Venstreparti til enighet med regjeringa om følgende vedtak:

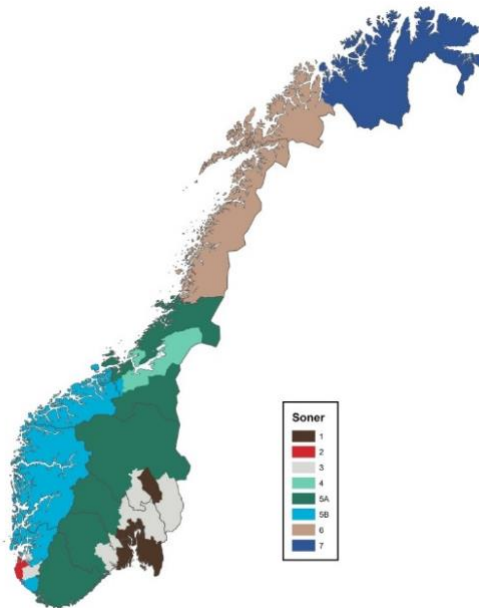
«Stortinget ber regjeringen, i dialog med faglagene, utrede hvordan bruk av datakart kan sikre presisjon i tildeling av tilskuddsmidler og målrette arealtilskudd mot arealer som ligger brakk, som for eksempel et teigbasert tilskudd. Utredningen skal være klar før de ordinære jordbruksforhandlingene i 2024».

Landbruksdirektoratet har igangsatt arbeidet og skal levere en rapport innen 8. mars 2024. Norsk Bonde- og Småbrukarlag deltar i en referansegruppe.

Basert på sluttprotokollen for jordbruksforhandlingene i 2022 skal det for 2023 betales ut 5,5 milliarder kr i areal- og kulturlandskapstilskudd (Tabell 1.21. Post 24.17). I tillegg er det 601 millioner kr i Regionale miljøprogram (RMP) og 63,6 millioner til økologisk areal.

Kulturlandskapstilskuddet er på 2,4 milliarder kr med tildelinger fra Klima- og miljøverndepartementets budsjett. Denne summen må anses som en "grunnlønn" for å drive norske jordbruksareal, og den har liten effekt på målstyring av produksjonen mot norsk matforsyning.

Nåværende arealsoner er upresise og gir ikke god nok måloppnåelse for de landbrukspolitiske målene for produksjon og arealutnyttelse. Landet er redusert til åtte soner for arealtilskudd, med høyere sats per dekar i de sonene som regnes som marginale områder. Satsene i Finnmark (sone 7) er de høyeste, men det er store forskjeller i vekstforhold og driftsvansker innad i regionene. Dette kompenserer ikke dagens arealtilskudd for.

Figur 9: Dagens soner for arealtilskudd. Kilde: Landbruksdirektoratet.

Problemstillinger rundt treffsikkerheten i arealtilskuddet har vært løftet i flere år. En rekke rapporter har vært utarbeidet, blant annet i 2010, 2013 og 2014. Til jordbruksoppjøret i 2018 utredet en partssammensatt arbeidsgruppe kriterier, tekniske forutsetninger og kostnader for driftsvansketilskudd. Utgangspunktet var at formålet med et driftsvansketilskudd er å hindre areal å gå ut av drift grunnet merkostnader til driften ut over det som det allerede er kompensert for. Arbeidsgruppa vurderte at det er teknisk mulig å innføre et driftsvansketilskudd knyttet til bratthet og teigstørrelse, men at det gjenstår mye utviklingsarbeid.

Med dagens kartgrunnlag bør det være mulig å vurdere hver enkelt gård og hver enkelt teig basert på størrelse, klima, topografi, og andre forhold som påvirker produksjonsforholdene. En slik kartlegging vil være nyttig, selv om man ikke inkluderer alle tilgjengelige parametere i første omgang. Jordsmonnskvalitet er en slik parameter som kunne gitt nytteverdi til en tilskuddsordning, men lite av jordbruksarealet er jordsmonnkartlagt i dag. De tekniske forutsetningene for et nytt arealtilskudd må derfor ta høyde for inkludering av flere parametere og dermed en videreutvikling av tilskuddet i fremtiden.

Et teigbasert tilskudd kan, når det er ferdig utviklet, forenkle tildeling av de tilskuddssystemene vi har i dag. Det kan også brukes for å få en funksjonell og rettferdig ordning med tilskudd ved avlingssvikt på grunn av tørke, flom, isbrann eller andre værphenomen.

Med dagens teknologi og datatilgang (gårdskart, vegetasjons- og jordsmonnkartlegging, jordprøver, skifteplaner, informasjon om brattlendte bruk, klima- og værobservasjoner, avlingsregistrering mm.) er det gode muligheter for en målrettet tilskuddsordning. En løsning kan være å utvikle et poengsystem for hver enkelt driftsenhet ut fra satte kriterier (for eksempel areal, arrondering, høydesone, jordsmonn og oppgitt produksjon mm).

En forutsetning for et godt teigbasert arealtilskudd er god utnyttelse av tilgjengelig data (gårdskart inkludert informasjon om brattlendte bruk, jordsmonnkartlegging, jordprøver, vær og klimadata, skifteplaner, gjødselplaner og avlingsregistrering).

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det finnes flere fordeler ved et teigbasert arealtilskudd, inkludert følgende:

- En forenkling av tilskuddssystemet, ved å samle alle tilskudd som gjelder bruk og utnyttelse av areal i ett system, inkludert avlingsskadeerstatning.
- Et rettferdig tilskuddssystem basert på driftsfordeler/-ulempene og produksjonspotensialet på hvert enkelt bruk
- En bedre fordeling av tilskudd mellom ulike regioner enn det dagens soneregrensene gir.
- Bedre kontroll og mulighet til å oppnå politiske mål med tilskudd og arealbruken.
- Sikre norsk matforsyning basert på behov, redusere erosjon og avrenning, stimulere til artsmangfold (for eksempel gamle enger) og levende kulturlandskap. Bruk av teigbasert arealkunnskap (produksjonspotensiale) ved arealplanlegging i kommuner og fylkeskommuner.

8.2. Avvikling av telledato

Dagens tilskuddssystem med to telledatoer gir flere uheldige konsekvenser:

- Prisreduksjon for bonden
- Dyr blir holdt på «overtid» i besetningene
- Redusert verdi på vare ved innfrysing og lagerkostnader.

I 2019 ble kostnadene ved disse konsekvensene anslått til cirka 14 millioner kroner. I tillegg kommer kostnader ved ubalansert bruk av kapasitet i industrien.

(kilde: «Utredning om bruk av Husdyrregisteret for storfe i tilskuddsforvaltningen (SLF 13/2014)»)

Ved å fjerne telledatoen og gå over til et mer presist dataverktøy, vil slakteriene og øvrig verdikjede kunne få et bedre datagrunnlag for kapasitetsutnyttelse, prognosering og prising, og varestrømmen kan bli mer tilpasset markedets behov. Markedsbalansering kan utøves mer presist og med redusert ressursinnsats.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ser flere fordeler ved å fjerne telledatosystemet, blant annet:

- Ett felles system for dokumentasjon av dyreflyt der datakvaliteten får direkte betydning for tilskuddsutmåling, vil bidra til betydelig forbedring av datakvaliteten knyttet til dyreflyten. Mattilsynet og Veterinærinstituttet kan få dekket sine forvaltnings- og forskningsoppgaver relatert til sporing av dyr.
- Tilskudd bør baseres på antall dager foretaket har vært ansvarlig for dyret. På den måten kan man ved senere anledning sette/endre tidsbegrensning for hvor lenge man kan få tilskudd, f.eks. maksimum tilskuddsperiode for ku etter siste fødsel.
- Husdyrregisteret (HR) kan benyttes som basis for utmåling av tilskudd for storfe. De nødvendige opplysningene som mangler i HR, finnes i Storfekjøttkontrollen og Kukontrollen.
- Det må utvikles et nytt datasystem som beregner døgn for tilskuddsberegning. Dette mottar supplerende opplysninger fra kontrollene, og kan inkludere mulighet for å supplere med nødvendige opplysninger.

- Det er fortsatt en stor andel av dyrebevegelsene som ikke rapporteres i henhold til Forskrift om sporbarhet og merking av storfe og storfekjøtt. Ved å gå over til et slikt nytt system så vil alle ta dette i bruk for å i det hele tatt få utbetalt tilskudd.

8.3. Kvalitetstilskuddet storfekjøtt

Kvalitetstilskuddet ble innført i en tid det var underskudd på storfekjøtt for å stimulere til økt storfekjøttproduksjon. Dette har over tid gitt noen negative konsekvenser. Tilskuddet er utformet slik at det har gitt et sterkt insentiv for både mer intensiv fôring og høyere slaktevekter for melkeku. Når slaktevektene øker vil man automatisk produsere mer fett, som igjen gir et totalt sett høyere forbruk, samt at stykningsdelene rett og slett kan bli for store. Tendensen vi ser i dag er at desto mer intensiv fôring et bruk har, desto mer importert kraftfôr bruker man. En mulighet er å la klasse O få fullt kvalitetstilskudd slik at man fjerner stimuliene til å levere så tunge slakt.

8.4. IBU-midlene

Formålet med midler til investering og bedriftsutvikling i jordbruket (IBU-midlene) er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting, økt selvforsyning og et variert jordbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i jordbrukets ressurser generelt og jordbrukseiendommen spesielt.

Det har vært og er et stort behov for investeringer i jordbruket, både i driftsbygninger og i jord, grøfter, gjerder osv. Høyt kostnadsnivå i kombinasjon med lav lønnsomhet har gjort det krevende for bonden å finansiere disse investeringene.

Behovet for investeringsstøtte er den til enhver tid gjeldende sum som sørger for at en investering faktisk blir lønnsom. Med lønnsom menes netto nåverdi lik eller større enn null. Det er i utgangspunktet investeringens fremtidige kontantstrømmer over eiendelenes levetid, som skal forsvare investert beløp. I de tilfeller der fremtidige kontantstrømmer ikke er tilstrekkelige, må investert beløp reduseres dersom netto kontantstrømmer ikke kan heves. IBU-midler skal derfor sørge for netto nåverdi større enn eller lik null, der fremtidige netto kontantstrømmer fra investeringens produksjon ikke er store nok. Investeringsstøtte i form av IBU-midler er derfor kun nødvendig dersom en produksjon ikke er lønnsom nok i seg selv uten støtte. Produksjoner som har positive netto kontantstrømmer, har derfor ikke behov for IBU-midler.

I Hurdalsplattformen pekes det på en styrking av «*investeringsverkemidlane i jordbruket med midlar utanfor jordbruksavtalen*» gjennom «*ei investeringsordning som blant anna skal målrettast mot små og mellomstore mjølkebruk, for å følgje opp lausdriftskravet.*» I budsjettforliket for 2022 ber Stortinget «*Regjeringa sikre at investeringsmidler bidrar til å realisere løsdriftskravet for små og mellomstore bruk.*»

Ap, Sp og SV hadde også en felles merknad ved behandlingen av jordbruksoppgjøret 2021: «*Stortinget ber regjeringen om å foreta en gjennomgang av føringene for tildeling av IBU-midler med mål om å sikre at kravet til lønnsomhet i investeringsprosjekter kan møtes på andre måter enn å øke den eksisterende produksjonen på bruket. Gjennomgangen skal være klar i forkant av jordbruksoppgjøret 2022.*» Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener denne gjennomgangen må legges fram før jordbruksoppgjøret i 2024.

IBU-midlene skal kompensere for smådriftsulemper og ikke stordriftsulemper. Gårdens ressursgrunnlag må være avgjørende ved tildeling av investeringsmidler til utbygging. IBU-midlene må bidra til å utnytte landets totale arealressurser og sikre utnytting av

ressursgrunnlaget på det enkelte bruk. Alle prosjekter må være i samsvar med gårdens spredeareal og grovfôrareal.

8.5. Særordninger i jordbruket

I dag oppskrives verdien av bygninger med 75% ved eierskifte.

Åsetestakst er en verdsetting som skjer ved et skifte av dødsbo hvor det er livsarvinger som har odelsrett. Man skal ta utgangspunkt i en rimelig verdi med det formål at den som overtar eiendommen skal klare å beholde gården, underforstått ved jordbruksdrift. Verdsettingen skal ta hensyn til situasjonen arvingene er i, men først og fremst den økonomiske situasjonen for arvingen som overtar.

Ved salg av jordbrukseiendommer på det åpne markedet, skal kommuner vurdere om prisen er forsvarlig. Dette følger av konsesjonsloven. Dette gjelder ved salg i markedet, ikke i familien. Kontrollen har som mål å sørge for en samfunnsmessig forsvarlig prisutvikling. Det betyr i praksis at landbruksmyndighetene, dvs. kommunene, skal slå ned på for høye priser. Følgende skal legges til grunn ved priskontrollen:

- Verdien skal reflektere eiendommens driftsgrunnlag som jordbruk
- Det skal bare tas noe hensyn til verdien som bosted
- Det skal ikke stilles krav om urimelig høy egenkapital. NB: i store deler av landet er markedsprisen betydelig lavere enn konsesjonstakst.

9. Konklusjon

Formålet med dette dokumentet er å vise vei. Planen er ment som et «levende» dokument. Det betyr at innholdet skal og bør revideres jevnlig for å vise hva Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener er nødvendig og beste praksis.

I dag kaster nordmenn mat for 20 mrd kroner i året. Mesteparten av denne maten kastes i husholdningene. Dersom norsk mat gis sin reelle verdi, kan det blant annet føre til mindre matkasting. Å spise mer lokalt dyrket, produsert og foredlet mat bidrar til økt norsk matsikkerhet og verdiskapning.

Skal en ny opptrapping bli vellykket trengs en helhetlig plan med vilje til bruk av ulike politiske, lovmessige, økonomiske, risikoavdempende, produksjons- og markedsmessige virkemidler. I dette dokumentet har Norsk Bonde- og Småbrukarlag tatt for seg enkelte økonomiske, produksjonsmessige og politiske virkemidler som er sentrale i en opptrappingsplan. Disse tiltakene er ikke uttømmende eller fullstendige, men et utgangspunkt for videre diskusjon.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag skal være en avgjørende premissleverandør for en ny jordbrukspolitikk som fører til økonomisk og sosial jamstilling for bonden. Skal vi lykkes med opptrapping må vi ha en plan, og dette dokumentet har som mål å vise hva som må på plass skal vi lykkes.